

LA LLENGUA COM A FACTOR D'APODERAMENT EN LES TRAJECTÒRIES MIGRATÒRIES. UNA HISTÒRIA QUE ES REPETEIX

Marta Rovira i Martínez, Enric Saurí Saula i Montserrat Treserra Pijuan

Grup d'Estudis de les Identitats

1. SUPÒSITS SOBRE LA RELACIÓ ENTRE LLENGUA I IMMIGRACIÓ

125

A partir d'algunes recerques realitzades pel Grup d'Estudis de les Identitats, en aquest article es proposa una reflexió global sobre la importància del fet lingüístic com a factor d'arrelament i les condicions que l'afavoreixen. La perspectiva des de la qual s'observa el fet lingüístic té en compte un període històric que arrenca del franquisme i que evoluciona fins a la situació actual pel que fa a les pràctiques lingüístiques a Catalunya. Així doncs, partint del fet que el franquisme és un dels períodes més adversos per a l'aprenentatge del català per part dels immigrants, s'analitza quines condicions estructurals i quines trajectòries han possibilitat, malgrat tot, un arrelament lingüístic de persones no catalanoparlants d'origen. En darrer terme, es planteja com aquests condicionants es reproduïxen en les noves migracions que ha rebut recentment Catalunya.

Pel que fa a les migracions, no hi ha cap dubte que la llengua desenvolupa un rol en la formació de processos d'incorporació a la societat d'arribada. Tanmateix, des de la sociologia catalana tradicionalment se li ha dedicat poca atenció, fins al punt que existeixen estudis realitzats sobre la immigració que no tenen en compte aquest factor, com si la llengua no fos rellevant per comprendre l'arrelament de les poblacions migrants. I, de fet, tradicionalment, quan s'analitzen les polítiques socials adreçades específicament o conjunturalment a la immigració, les polítiques lingüístiques no es tenen gairebé mai en compte. Sens dubte, això diu més dels investigadors que no pas de l'objecte d'estudi investigat i constitueix una «anomalia» de la sociologia catalana que té el seu origen en els *clivages* ideològics i els prejudicis que predominen a la mateixa societat catalana.

En aquest sentit, cal aclarir d'entrada alguns conceptes. La relació entre llengua i integració social va més enllà del fet migratori, però hi està necessà-

riament en relació. Com estan en relació l'economia i la cohesió social, o l'accés a l'educació i la mobilitat social, etc. La llengua és un factor més dels que intervenen en la formació de diversitats i de diferències socials. En el cas català, la permeabilitat entre les dues llengües predominants en els usos socials ha creat un miratge de *bilingüisme* políticament molt correcte i convenient, però que amaga una realitat més complexa socialment. Comprendre aquesta complexitat ens pot ajudar sens dubte a comprendre les regles socials i les divisions que es troben en la societat catalana, en un moment en què la presència de moltes altres llengües¹ és creixent. En definitiva, a comprendre un aspecte fonamental dels comportaments socials i de la construcció de rols en la societat: els comportaments lingüístics.

Cal aclarir, d'entrada, que si bé la immigració és un dels orígens de la diversitat lingüística,² seria del tot erroni deduir que és *la causa* dels comportaments lingüístics. Els comportaments lingüístics tenen l'origen en processos històrics de construcció i d'institucionalització³ de regles socials i codis lingüístics que orienten les pràctiques dels individus. Els canvis socials (com la incorporació de persones nouvingudes en un volum important a Catalunya) afecten necessàriament la configuració de les normes de conducta en relació amb les pràctiques lingüístiques,⁴ però d'això no es deriva que les determinin de cap i de nou. Més aviat hem de comptar que els nouvinguts s'incorporin a les pràctiques existents. Però això no impedeix tampoc que no es creïn noves regles de comportament lingüístic diferenciades de les prèviament existents.

En tot cas, cal comptar que la població nouvinguda experimenta un procés de canvi (no exempt de dificultats i traumes) i de desarrelament que la posa en disposició de canviar els hàbits d'origen per adquirir-ne de nous; mentre que en el cas de la població assentada és més difícil que els hàbits adquirits històricament, institucionalitzats i fixats en la societat, es canviïn simplement perquè hi ha persones d'origen forani. De fet, la població autòctona

1. Segons el Grup d'Estudi de Llengües Amençades (GELA) de la Universitat de Barcelona, a Catalunya hi ha parlants d'unes tres-centes llengües.

2. Però no és pas l'únic, si tenim en compte com les classes altes s'acomoden, a Catalunya i en altres llocs, als registres lingüístics (a les formes de parla, fins i tot) del poder. En tenim un exemple molt clar en el comportament de les classes altes barcelonines que adoptaren ja fa anys el castellà com a llengua de relació i de distinció social, tot i que és una qüestió poc estudiada. Vegeu-ne, per exemple, algunes dades a Strubell (1981). Vegeu també el que explica sobre això a les seves memòries Bohigas (1989).

3. Com molt bé analitza Pueyo (1996).

4. Quan parlem de *pràctiques lingüístiques*, no ens referim només als *usos*, sinó també a les disposicions i les actituds, els posicionaments dels individus envers els registres formal i informal o envers els dubtes i les confusions que es produeixen en les interaccions, les expectatives respecte al rol de l'interlocutor i les característiques que li són atribuïdes, el nivell de correcció lingüística adequat, etc. Vegeu en Bourdieu (1980) la teoria de l'*habitus*.

aplica en la relació amb els nous nadius les pautes socials interioritzades al llarg dels anys i que tenen el seu fonament en les estructures adquirides històricament. Per tant, quan parlem de procés d'integració lingüística, parlem de la incorporació a aquest conjunt de regles socials pel que fa a les pràctiques lingüístiques interioritzades en l'estructura social.⁵

Així, parlarem d'incorporació lingüística al català, quan del que es tracta és de persones que adquireixen la competència per utilitzar —i de fet utilitzen— en diferents espais i/o interaccions aquesta llengua. Tanmateix, cal ser molt curosos a l'hora de vincular aquest fet amb el que tradicionalment s'ha considerat un procés d'assimilació lingüística. Tenint en compte que les pràctiques lingüístiques no són gairebé mai unívocues a Catalunya, és difícil trobar casos en què hom *abandona* una llengua per assimilar-ne completament una altra com a pròpia. Tot i que, històricament, aquest ha estat el cas d'algunes persones que van venir i han vingut a viure a Catalunya, és, tan sols, un més dels perfils lingüístics que podem trobar al nostre país.

Els perfils d'incorporació lingüística poden ser molt diversos: des de l'adopció del català com a llengua pròpia, fins a la simple identificació simbòlica, o la relació purament instrumental, o la relació distanciada o l'estranyament absolut respecte de la llengua catalana. Dels resultats de la recerca realitzada fins ara, se'n pot deduir, en tot cas, que cal parlar de trajectòries lingüístiques en plural. La diversitat que en resulta no és pas una diversitat simplement *lingüística*, sinó socialment molt més complexa. I té a veure amb els processos històrics que han condicionat, entre altres coses, la possibilitat d'aprendre el català en comparació amb el castellà. Però també té a veure amb la interiorització de determinades normes i la institucionalització de determinades pràctiques en les formes de parla.

Òbviament, el franquisme és un dels factors que ha condicionat i que encara condiciona les pautes socials en els usos lingüístics. Però cal advertir, d'entrada, que, malgrat la repressió lingüística i cultural que exercí el franquisme, es produí a Catalunya la incorporació de nous parlants al català i la identificació de moltes persones immigrants amb la llengua catalana com a llengua d'adopció. És a dir, malgrat les dificultats d'accés a l'aprenentatge de la llengua, es produeix un efecte contrari al que es podria preveure tenint en compte les condicions objectives de l'arribada de milers de persones al nostre país entre els anys cinquanta i setanta. Un efecte que només pot ser comprès si analitzem trajectòries personals concretes i tenim en compte, al costat de la

5. Sociològicament, cal distingir aquest concepte d'*integració a les pràctiques lingüístiques de la societat d'acollida* del concepte habitual d'*integració lingüística*, que s'acostuma a identificar amb el fet de parlar català.

dimensió instrumental, la dimensió simbòlica de la llengua com a factor d'arrelament.

2. LA LLENGUA COM A EINA D'APODERAMENT EN EL PROCÉS MIGRATORI

Per tant, hem de tenir en compte que les condicions estructurals que emmarquen l'arribada d'immigrants a Catalunya durant tot el segle xx són força adverses pel que fa a l'aprenentatge i l'ús de la llengua catalana. Com també ho són les altres qüestions relacionades amb la rebuda de nous ciutadans: l'habitatge, les condicions laborals, etc. Tanmateix, és durant el franquisme quan podem trobar la situació més precària i crítica en relació amb la immigració, si tenim en compte les proporcions que adquireixen els moviments migratoris a l'Estat espanyol durant aquesta època i les dificultats que han d'afrontar les persones immigrades davant la manca de polítiques públiques de cap mena per a la rebuda d'un contingent tan important: la manca d'escoles, el treball infantil, els perills per a la salut als barris perifèrics, etc.

I malgrat tot, la incorporació de nous parlants a la llengua catalana és un fet evident fins i tot durant el període franquista, el més fosc de la repressió lingüística. Com és possible que es produeixi aquesta incorporació en unes condicions estructurals que hi juguen en contra? Una de les explicacions, en aquest mateix terreny de les condicions estructurals, és la pervivència dels usos quotidians del català en ple franquisme. De manera que es produeix una dissociació entre els usos institucionals i formals (en què s'empra el castellà) i els usos informals i familiars (en què el català és plenament utilitzat per la població autòctona). L'altra explicació, com han apuntat alguns historiadors,⁶ és la mateixa distància que provoca l'estratègia d'imposició lingüística i cultural del franquisme amb la població. El tarannà militar que s'imprimeix a aquesta estratègia des del final de la Guerra Civil (i malgrat que va perdent amb els anys aquest deix militant i falangista) fa que l'única via d'adhesió social al règim comporti adoptar una ideologia totalment anticatalana i aliena als valors de la població en general. I finalment, malgrat que fou tímida i restringida, cal tenir en compte l'activitat de resistència cultural, que anirà augmentant a mesura que passen els anys i que es farà notar sobretot cap a final dels seixanta. Per tant, malgrat que des d'alguns sectors de l'esquerra anti-franquista, la llengua catalana és concebuda com una llengua «burguesa», no és

6. Gallofré (1991).

menys cert que no era de cap manera patrimoni de la burgesia, ans al contrari, era precisament la llengua que es parlava a les fàbriques i als mercats, els llocs on els nouvinguts van començar a tenir-hi contacte. Gràcies a aquest contacte entre treballadors a la fàbrica o el taller, per a molts treballadors immigrants la llengua catalana esdevingué una via de proximitat amb la població autòctona, especialment, com assenyala Josep Termes (1999) (i com hem pogut contrastar en el nostre propi treball de camp), amb aquella població autòctona de classe obrera amb qui compartien l'espai de la fàbrica o el taller i, a la vegada, aliena a les connotacions repressives que tenia la cultura promoguda pel règim.

Per tal d'entendre, però, com es produeix aquesta aproximació, cal acotar l'anàlisi al terreny de les trajectòries concretes de les persones que empergueren el camí de l'emigració. En aquest sentit, l'estudi recent sobre les trajectòries lingüístiques del barri de Cerdanyola de Mataró entre els anys cinquanta i setanta del segle XX⁷ ens proporciona elements cabdals per comprendre com aquestes trajectòries es configuren en el context del franquisme i que la superació de les barreres socials que divideixen immigrants i autòctons comporta alhora una superació de les barreres lingüístiques. Estem segurs que hi ha moltes semblances entre els elements que expliquen la incorporació de la llengua catalana als usos habituals en aquelles trajectòries migratòries d'aleshores i les més recents.

En primer lloc, no podem obviar que en tot procés migratori es produeix un desarrelament de les persones que emigren i una pèrdua de capital social que situa la persona que emigra en una posició d'inferioritat respecte dels que l'envolten a la societat d'arribada.⁸ Una pèrdua de capital que s'ha de compensar amb renovats esforços i processos de resocialització per adaptar-se a les regles de joc de la societat on s'arriba. Les trajectòries que sorgeixen d'aquests processos, però, no són unívokes, sinó precisament caracteritzades per la diversitat, tant des del punt de vista de l'èxit associat a la mobilitat social com en termes del que Simone Weil (1996) anomenava *arrelament*. Arrelar-se és nodrir-se d'una cultura i d'una base cívica de referents, mitjançant els quals l'individu actua en el món. En el cas de les migracions a Catalunya, una anàlisi de les trajectòries socials ens permet comprendre la importància del factor lingüístic en la construcció d'aquest arrelament.

7. Vegeu Grup d'Estudis de les Identitats (2009a).

8. Així ho constaten, tant des de l'experiència com des de l'anàlisi, nombroses veus. Vegeu, per exemple, les aportacions del Congrés Mundial Moviments Humans i Immigració a Aubarell, Rovira i Aragall (2006).

Així, malgrat que la llengua sovint és associada en els mitjans de comunicació a discursos força polititzats o reivindicatius, en l'àmbit privat predomina un discurs que associa l'apropiació de la llengua catalana a un procés d'apoderament personal, d'adquisició d'un nou capital social, d'inserció i normalització de la persona en un marc de relacions socials determinat, en definitiva, d'adquisició de capacitat per desenvolupar-se i sentir-se còmode en un context catalanoparlant. Però les persones que es refereixen així al seu aprenentatge i ús del català, s'hi refereixen d'una manera força vivencial, en termes pròxims al que Berger i Luckmann (1996) defineixen com un procés de resocialització i, fins i tot, d'alternació, en què les persones redefeixen la seva trajectòria en funció d'aquest fet. El fet de parlar català, per a les persones provinents de la migració, esdevé així una mena de fita en un procés iniciàtic que les ha dut a l'adquisició d'un capital cultural i d'un capital social que no trobaven en el medi d'on provenien.

L'aprenentatge del català està associat, en aquest sentit, a la descoberta de tot un món, el dels catalans, però també a la descoberta de les pròpies capacitats personals per afrontar nous reptes. No debades, moltes de les persones que relaten la seva trajectòria lingüística en aquests termes són persones que han adquirit compromisos socials força rellevants (bé com a militants de partits o sindicats clandestins, bé com a implicats en associacions i moviments veïnals, bé com a emprenedors).

Aquest tipus de percepcions i relats associats al procés d'incorporació i d'apropiació de la llengua catalana és el que ens fa concloure que la llengua catalana constitueix una eina d'apoderament, en un context en què accedir-hi no és un fet que es pugui donar per descomptat. Efectivament, per a moltes persones provinents de les migracions dels anys cinquanta als anys setanta, la llengua catalana representa un símbol d'alteritat. De diferències que perviuen entre vells immigrants i autòctons o entre «catalans» i «castellans». L'alteritat, però, només pren sentit en les trajectòries en què són presents altres tipus d'alteritats i aquestes constitueixen un tret d'identitat percebut com a fonamental, com ara l'oposició barri - centre de la ciutat o les oposicions de classe recontextualitzades en les trajectòries particulars de les persones. Així, la convivència amb la nova immigració pot ser una nova font de *mal-estar* en les trajectòries d'aquelles persones arribades als anys cinquanta i seixanta que viuen el procés d'incorporació a la societat receptora en el marc estricte del barri, i que perceben els canvis de composició demogràfica dels barris com una agressió contra el que constituïa l'espai fonamental de construcció de la seva identitat territorial. La vinguda de nous immigrants no fa més que accentuar aquesta posició incòmoda entre els «catalans-catalans»,

percebutts com a veïns distants, i els nouvinguts que transformen la fesomia del barri i hi estableixen noves pràctiques culturals *estranyes* per als qui se senten forjadors originaris del barri. La reconstrucció d'una identitat espanyola, en oposició als «estrangers», és un dels nous trets que defineixen aquest mal-estar dels qui durant un temps s'havien autoidentificat com a immigrants (identitat que ara rebutgen per marcar l'alteritat respecte dels «estrangers»).

Per tant, les relacions d'alteritat i de proximitat també marquen la relació entre les persones provinents de la immigració espanyola i la llengua com a factor de relació social. La llengua, de fet, és un símbol social que accentua aquesta alteritat, de la mateixa manera que accentua simbòlicament la proximitat per part d'aquells que fan el pas d'incorporar-la com a pròpia o com a llengua habitual (i d'incorporar-se així a la «comunitat» de parlants).

De fet, més enllà de la competència lingüística en català, la relació de les persones amb la llengua s'explica en bona mesura en aquesta dimensió simbòlica. De manera que podem trobar persones que es caracteritzen precisament per una baixa competència lingüística i, en canvi, una elevada adhesió simbòlica a la llengua com a referent d'arrelament. Són persones que no han tingut la possibilitat d'aprendre català en el context en què migraren (el franquisme) i que celebren de manera notòria que els fills i els néts esdevinguin plenament competents en català i que això els permeti desenvolupar-se amb plenitud en la societat on han nascut.

Aquest és un dels aspectes que podem ressaltar de l'estudi realitzat sobre les trajectòries lingüístiques vinculades a les trajectòries migratòries de les persones vingudes a Catalunya entre els anys cinquanta i setanta. L'estudi, basat en la tècnica de les històries de vida, focalitza l'anàlisi en un barri obrer, el de Cerdanyola de Mataró, que es caracteritza perquè va ser format del no-res per treballadors de les fàbriques (sobretot tèxtils) de Mataró provinents de la immigració, que tenen en la majoria dels casos un perfil socioeconòmic i formatiu baix. No obstant aquest substrat social força homogeni, en el conjunt de les persones entrevistades, hi trobem diferents perfils de relació amb la llengua catalana que val la pena explicar, ja que ens ofereixen una perspectiva més completa (i complexa) d'aquesta relació diversa entre trajectòries migratòries i trajectòries lingüístiques, amb el rerefons de la llengua com a factor d'apoderament.⁹ Així, podem inferir de l'anàlisi tres tipus ideals de perfils d'actituds lingüístiques:

9. Per a més informació sobre l'estudi i la metodologia emprada, consulteu Grup d'Estudis de les Identitats (2009a i 2009b).

A) *Perfil d'apropiació lingüística.* En aquest perfil s'incorpora el català com a llengua pròpia o com a llengua d'ús majoritari. La llengua és viscuda com un element de normalitat, una etapa completament lògica del seu procés vital d'incorporació al país. En aquest sentit, hi trobem un discurs d'adhesió al català: tant des d'una perspectiva purament instrumental com a eina d'integració com associat a un cert nivell d'afectivitat al país. En canvi, difícilment en els discursos personals es troba una associació entre llengua i una determinada ideologia (per exemple, nacionalista). Malgrat que, en aquest perfil, hi trobem els pocs elements del barri que s'impliquen en la vida política i social (militants de partits inclosos), no fan una qüestió política del fet de parlar català. En aquest perfil, doncs, l'adopció del català s'entén com un fet que s'emmarca en la trajectòria social i laboral de les persones. Representa un pas més en la integració, en la construcció d'oportunitats, i a través d'aquesta incorporació a la llengua catalana s'assumeix també un discurs favorable a la defensa d'aquesta llengua. Cal dir que aquestes trajectòries emergeixen com a trajectòries d'èxit, en el sentit que es tracta de persones que sobresurten respecte de la situació del barri: persones que han tingut una trajectòria laboral d'èxit que les ha portat a tenir contacte amb els «catalans», o bé una trajectòria sindical i política que les ha portat a formar part de xarxes socials en què la presència del català està molt normalitzada, o bé persones que socialment s'han incorporat a la societat d'arribada trencant les barreres invisibles que separen el barri de la ciutat.

B) *Perfil de convivència amb el català.* En aquest perfil el català esdevé una llengua amb la qual es relaciona la persona, que fins i tot la parla en determinats àmbits o moments, però que no forma part del seu codi lingüístic. En aquest perfil trobem un grup de persones que es caracteritzen pel fet que, malgrat tenir una actitud d'una certa adhesió a la llengua catalana, no han aconseguit, en uns casos, o no han volgut, en d'altres —adduint raons de facilitat en la comunicació—, establir-la com la llengua d'ús habitual i incorporar-la com un codi lingüístic propi. En definitiva, no l'han naturalitzat i, per tant, l'ús que en fan és més aviat restringit. Es tracta de casos en què les condicions de possibilitat sovint representen una limitació, o bé perquè la llengua catalana no forma part del seu entorn familiar immediat, o bé perquè les seves trajectòries de vida no les porten a accedir a entorns on la llengua catalana està normalitzada. O bé perquè aquesta trajectòria s'ha vist truncada, normalment per motius laborals. És a dir, malgrat una certa competència lingüística, les relacions socials més quotidianes s'articulen principalment en castellà. Per tant, l'ús limitat que fan del català té a veure amb la manca de necessitat en la majoria d'entorns on s'ubiquen. Es tracta de persones que s'han incorporat —amb més o menys intensitat— al català per raons voluntàries, més que

no pas per unes condicions objectives. Es tracta, de fet, de persones amb una trajectòria laboral que es pot considerar d'èxit si es té en compte que el punt de partida és un projecte migratori que comença amb totes les mancances en termes econòmics, de capital social i de capital educatiu. Però, tenint en compte els canvis que es produeixen en el context economicosocial posteriorment, les trajectòries no defineixen una mobilitat ascendent en termes de capital social i simbòlic. Malgrat l'existència d'alguns espais d'ús, els discursos d'aquest perfil es divideixen entre els que mostren una forta adhesió simbòlica i afectiva a la llengua (en els quals és percebuda com a eina d'integració) i els que s'aproximen a la llengua catalana des d'un punt de vista purament instrumental i asèptic, allunyat de qualsevol lògica simbòlica, en els quals la llengua no esdevé una eina per a la cohesió social.

C) *Perfil d'estranyament*. En aquest perfil el català apareix com una llengua aliena, tot i que s'hi conviu en determinats moments i aspectes. Però no forma part de la cosmovisió de la persona, és força irrellevant en el seu entorn social. En aquest perfil trobem persones que viuen amb estranyament el fet lingüístic català. Malgrat que en alguns casos coneixen des de petits l'existència de la llengua catalana, sempre hi han mantingut una relació distanciada, pel fet que no forma part del seu entorn social i és inexistent en l'àmbit familiar. Així, trobem un perfil de persones per a les quals, en la seva trajectòria, malgrat moure's físicament per altres llocs de la ciutat, el barri té una posició central en la seva cosmovisió. Entre el barri i el poble d'origen hi ha només una vaga presència del país on han anat a raure. El seu univers simbòlic es configura a partir d'elements quotidians, a través del seu entorn social més immediat; la visió o el record, sovint idíl·lic, del lloc d'origen, i, en darrera instància, el sentiment d'identificació amb una comunitat cultural (andalusa, extremeña, murciana, etc.) i amb una comunitat nacional (Estat espanyol). El fenomen de l'alteritat mostra i, a la vegada, perpetua l'estranyesa davant el fet català. Inconscientment, contraposen un *ells* (els catalans) a un *nosaltres* (els andalusos, els extremeños, etc.). En termes de capitals, advertim que ens trobem davant un perfil d'individus situats en una posició social més aviat baixa. El capital cultural i educatiu és significativament reduït, molts d'ells tenen molt pocs estudis o, en molts casos, no els han arribat a finalitzar. D'altra banda, el seu capital social es limita a l'àmbit familiar o a xarxes establertes a la feina o al barri que presenten les mateixes limitacions. Les trajectòries laborals d'aquestes persones podem dir que són, en general, modestes. Fan feines que no requereixen estudis o que no comporten un canvi en les cosmovisions de partida. Els discursos d'aquest perfil retraten de manera coherent aquesta situació d'estranyament respecte de la llengua i de la idiosincràsia del país. Les pràctiques, malgrat que sigui *a posteriori*, són autojustificades mitjançant

discursos que prenen valor instrumental a la llengua, sense arribar, no obstant això, al rebuig total. En la mesura que són conscients que el català no els és d'utilitat en la seva quotidianitat, en troben inútil l'aprenentatge. No hi ha hostilitat envers la llengua, fins i tot pot ser percebuda com a quelcom bonic i ric culturalment; no obstant això, no els és necessària. El pragmatisme de la quotidianitat té aquí el seu màxim exponent.

En general, hem de dir que el relat sobre el procés migratori (en tots els perfils, però amb més intensitat en l'*A* i el *B*) pren un sentit positivador de les experiències viscudes, malgrat la duresa dels fets que de vegades es relaten. I, de fet, sovint, en el relat es traspua un discurs d'agraïment cap a la societat receptora. Aquest discurs en positiu constitueix un reflex de com els actors socials poden compensar condicions estructurals que són adverses. En aquest cas, l'autoconstrucció de les cases i els carrers (i fins i tot del clavegueram i els serveis mínims) simbolitza aquest procés pel qual els immigrants esdevingueren els protagonistes (agents de canvi) del canvi en les seves condicions de vida. El procés d'acomodació a la societat d'arribada és possible, de fet, en la mesura que, malgrat tot, existeix la possibilitat d'obrir-se camí, de construir una trajectòria ascendent en comparació amb la posició d'origen. En aquest sentit, la llengua constitueix un element més d'acomodació i d'evolució personal en un context en què la cultura de l'esforç es fa imprescindible per sortir de la misèria.

Així doncs, malgrat les mancances socials i de llibertat política, la repressió, la distància entre el barri i el centre de la ciutat i l'estranyament inicial entre autòctons i nouvinguts (el conflicte més o menys velat o més o menys evident que delatava el malnom de *xarnegos*), Catalunya esdevingué una terra d'oportunitats. I això produeix processos de recontextualització social que seran fonamentals per produir el miracle d'una convivència estreta en bona mesura més d'esforços des de la base que no pas d'intervencions des del poder establert.

La paradoxa, d'ençà d'aquest període de fortes migracions provinents d'arreu d'Espanya, és que el moment en què es comencen a desenvolupar polítiques institucionals de difusió de la llengua catalana entre la població (a partir dels anys vuitanta) és quan la situació demolingüística de Catalunya ha canviat més radicalment. Així, tal com explica Vila, a partir del 1960, la llengua catalana deixa de ser majoritària entre els nascuts a Catalunya com a llengua primera, però en canvi augmenta progressivament el percentatge dels que la tenen com a llengua habitual o com a segona llengua.¹⁰

10. Vila (2004). De lectura recomanada per tenir una valoració acurada de les polítiques lingüístiques en relació amb els canvis demolingüístics.

3. FACTORS ACTUALS DE L'ACOMODACIÓ ALS USOS LINGÜÍSTICS A CATALUNYA: UNA HISTÒRIA QUE ES REPETEIX?

És en aquest context que, a final dels anys noranta i començament del segle XXI, es produeix una nova onada migratòria amb un gran impacte demogràfic en la societat catalana, que comporta la incorporació de més d'un milió d'estrangers residents a Catalunya. Aquesta nova immigració és clarament diferent de l'anterior. Es tracta d'un conjunt de població provinent de les migracions internacionals; que procedeix, per tant, dels cinc continents, i amb una gran diversitat cultural i lingüística interna. Cal dir que la preferència lingüística en situacions plurilingües està molt influïda per les relacions i els usos lingüístics predominants en l'entorn immediat, i és en aquest context immediat que el català guanya parlants potencials. Aquest és un fet rellevant en la incorporació als usos lingüístics de les persones arribades a Catalunya entre els anys noranta i la primera dècada del segle XXI. Tanmateix, també és força rellevant en la formació d'aquests usos la norma lingüística estesa entre els catalanòfons d'emprar el castellà com a llengua d'interlocució amb aquells que són d'origen hispanòfon i, per extensió, amb els «estrangers», de la mateixa manera que canvien de llengua quan s'adrecen a una persona castellanoparlant. L'altre factor rellevant en aquesta formació de les pràctiques lingüístiques és precisament el factor demolingüístic.

Efectivament, segons les darreres estadístiques disponibles (EULC03),¹¹ si es té en compte la llengua familiar, es dibuixa un panorama en què aproximadament la meitat de la població té el castellà com a llengua familiar, i l'altra meitat, el català. Però, en el cas del català, el percentatge ha tendit a disminuir, fins al punt que alguns lingüistes han advertit que es podria arribar al llindar del 30 % en què una llengua comença a perdre capacitat per sobreviure. Tanmateix, cal tenir en compte que, en el cas català, hi ha diversos paràmetres relacionats amb l'aprenentatge i els usos lingüístics que impedeixen fer lectures lineals de la situació lingüística. En aquest sentit, cal tenir en compte els processos migratoris i els canvis demolingüístics que produeixen, com també les transformacions de llarga durada que encara no podem preveure del tot.

De fet, si tenim en compte les dades de l'EULC03, veiem que mentre que el 56,1 % dels enquestats nascuts a Catalunya són catalanoparlants inicials (resultat de progenitors autòctons que transmeten sobretot el català i de progenitors forans que transmeten el castellà sobretot), en el total de la població

11. *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003*, p. 69.

(nascuts fora i nascuts a Catalunya) el resultat és que hi ha només un 40,4 % de catalanoparlants inicials. Però, en canvi, pel que fa a la llengua d'identificació, la llengua majoritària és el català, ja que el 48,8 % s'identifica com a catalanoparlant. Per tant, hi ha una part minoritària però important de catalanoparlants que tenien com a llengua inicial el castellà.

Aquesta transició d'una llengua a l'altra en la identificació dels parlants és un indicador més dels canvis demolingüístics que es produeixen actualment a Catalunya, que ens indica que cal tenir en compte tant la llengua d'origen com les trajectòries lingüístiques al llarg de la vida. Unes trajectòries que s'emmarquen en canvis que són, al seu torn, estructurals. Així, cal atribuir una part d'aquesta transició del castellà al català a la facilitat de l'aprenentatge del català (a causa de l'escolarització en aquesta llengua), que està produint les generacions de persones no nascudes a Catalunya (o de fills de pares no nascuts a Catalunya) més competents en aquesta llengua. Avui, els que són plenament competents en català no són estadísticament només els que tenen com a llengua familiar el català, sinó que s'hi sumen molts parlants de català que tenen el castellà com a llengua familiar. Perquè, independentment del grau de competència i de la composició lingüística familiar, si tenim en compte els usos lingüístics, es produeix una elevada permeabilitat entre el català i el castellà.¹²

Per tant, cal suposar que les pràctiques lingüístiques actuals s'aniran transformant amb el temps. Per exemple, és lògic pensar que en les generacions de joves nascuts a Catalunya, les actituds lingüístiques siguin significativament diferents de les dels seus progenitors que emigraren, perquè entre aquests joves el català ja no pot ser vist com una eina d'arrelament. En canvi, per als joves nouvinguts, els estudis realitzats¹³ apunten a una repetició d'actituds que ja havíem observat en les generacions d'immigrants dels anys cinquanta, seixanta i setanta.

Tot i amb això, en els casos de les noves generacions d'immigrants, hi podem observar una certa polarització dels perfils. És a dir, atès que l'aprenentatge del català és molt més accessible (sobretot en el cas de la població escolaritzada), cal preveure que el que definíem com a perfil B tendeixi a desaparèixer (persones que no tenen competència plena però que s'identifiquen amb el català). Al mateix temps, en el nou context, malgrat que les condicions de la repressió lingüística han desaparegut, es produeixen altres factors adversos a la incorporació de les persones nouvingudes al català, que aquí resumirem en tres:

12. Encara no tenim estudis sobre la relació entre les altres llengües dels nouvinguts i el català pel que fa a les pràctiques lingüístiques.

13. Grup d'Estudis de les Identitats (2008).

— *Zonificació lingüística: el risc de la guetització.* Tal com diu Vila, «La guetització conduiria a l'aparició de nuclis de població seccionats socioeconòmicament —i lingüísticament— de la resta de ciutat, una societat fragmentada per línies ètniques en què el català tindria dificultats per sobreviure» (Vila, 2004, p. 279). Cal suposar que aquest seccionament territorial s'aguditzaria de manera dràstica si les persones que viuen en els guetos queden excloses de la mobilitat social. Aquest procés s'inicia en el moment de la formació de barris a partir de la vella immigració espanyola, algunes vegades clarament delimitats i separats dels centres de les ciutats; barris que han tingut transformacions importants en els anys de democràcia, però que no han superat encara mancances i que, de vegades, incorporen nous estigmes socials per la presència de la nova immigració. L'ús del català en aquest context és vist com una pràctica social estranya i que sovint pot provocar situacions de desubicació i de distanciament. De fet, fora dels mestres, els altres agents socials que intervenen en aquests entorns no catalanoparlants prescindeixen del català com a llengua de relació amb els ciutadans que atenen o tenen al seu càrrec. I per tant, reprodueixen un model de socialització monolingüe, en el cas dels hispanòfons, o bilingüe, amb la llengua familiar i el castellà. Un model que només trenca, i no pas totalment, l'escola.

— *El català com a barrera instrumental: com i on saltar-la.* És en aquests barris on hi ha el més fort contrast entre el català com a llengua formal i el castellà com a llengua del carrer. La llengua de l'escola entra en contradicció amb els usos informals i familiars de les persones. Tanmateix, la percepció de la incorporació al català per la via educativa és vista com un fet positiu en general, en la mesura que s'associa al català un cert prestigi social i un valor simbòlic d'integració i d'implicació en la societat catalana. En aquest sentit, la percepció de la llengua catalana com a eina d'*apoderament*, tal com dèiem respecte a les migracions dels anys del franquisme, es torna a reproduir per part dels nous vinguts. La diferència, com dèiem, és que avui existeix una facilitat per a l'aprenentatge del català entre els escolars que no existia abans. La paradoxa és que aquells que queden exclosos d'aquest aprenentatge, perquè s'incorporen «massa grans» a l'escola catalana o perquè tenen trajectòries educatives erràtiques o de fracàs escolar, poden identificar en el català un símbol de la barrera que els separa de l'èxit escolar i dels valors de la mateixa institució escolar. Observant les actituds lingüístiques entre els estudiants de secundària, es percep clarament aquest *clivage*, en què s'associa en els alumnes fracàs escolar i dificultats per a l'aprenentatge del català, al costat d'alumnes que, el mateix curs que arriben a Catalunya, superen els estudis amb el mateix nivell de català que els seus companys autòctons.

Així doncs, trobem trajectòries molt diferenciades. D'una banda, aquelles en què el català esdevé un element més de l'etapa educativa i en què l'apre-

mentatge es realitza amb celeritat. D'altra banda, aquelles trajectòries en què l'escola és un entrebanc a superar i el català esdevé una barrera més. Així, malgrat que la llengua és en aquests casos un símptoma d'altres dificultats associades a l'escolaritat, res no fa pensar que no es pugui identificar socialment com una causa en el futur i, per tant, esdevenir motiu de rebuig. De fet, cal pensar que l'evolució futura d'aquestes trajectòries dependrà del mercat laboral i de les fronteres socials que es puguin consolidar en la societat catalana del futur. En aquest sentit, cal dir que la nova immigració, actualment, mostra símptomes (indicadors) d'exclusió que podrien estancar-se si no existeixen vies clares de mobilitat social.

Tanmateix, mai no podem referir-nos a aquestes qüestions com si el conjunt de les persones provinents de la immigració constituïssin un bloc en elles mateixes. Tant pel que fa a les condicions del mateix procés migratori com pel que fa a les trajectòries posteriors (sovint, ambdues coses estan relacionades), els perfils són molt diversos. A través dels estudis qualitius podem identificar aquests perfils diversos, com ja hem explicat respecte a les trajectòries de la «vella immigració». El que constatem, però, és un risc de polarització en aquestes trajectòries en les noves generacions. És a dir, d'una banda, es constata que, actualment, en el procés d'incorporació a la societat catalana hi ha en joc factors clarament *facilitadors*, gràcies a la intervenció (inèdita fins als anys noranta) en polítiques d'acollida i integració: mediació cultural, aules d'acollida, serveis socials d'atenció a les persones en risc d'exclusió, formació dels agents públics per al tractament de la diversitat, etc. En el marc d'aquests factors *facilitadors*, la llengua hi té un paper fonamental, en tant que és l'instrument bàsic de relació social, així com un factor fortament relacionat amb la identificació col·lectiva i la implicació en un determinat teixit social i cultural.¹⁴ En aquest sentit, els estudis realitzats constaten que l'aprenentatge (l'adquisició) del català com a llengua d'ús habitual és viscut com un element d'apoderament també entre els joves nouvinguts. Tanmateix, la seva experiència en relació amb el procés d'aprenentatge està menys vinculada a processos de resocialització, tant per l'edat com perquè aquest aprenentatge està institucionalitzat en el marc educatiu, i és viscuda amb normalitat, no pas com un fet excepcional. Malgrat aquesta manca d'«èpica», per contrast amb les migracions anteriors i els mateixos adults nouvinguts, entre els joves nouvinguts actuals es percep una valoració força positiva envers l'aprenentatge del català.¹⁵

14. Sobre el factor lingüístic com a variable explicativa de la identificació col·lectiva, podeu consultar Rovira (2008) i Grup d'Estudis de les Identitats (2007).

15. Els joves actuals, de fet, han estat socialitzats en les pràctiques lingüístiques de la societat i, per tant, han naturalitzat el fet que s'utilitzin dues llengües. Tanmateix, cal anar amb compte de no englobar aquest contacte entre les dues llengües oficials a Catalunya en el concepte ambigu de *bilingüisme*. Tal com

— *El català com a frontera simbòlica: viure entre dues llengües o entre dos mons*. En les entrevistes realitzades a persones d'origen no catalanòfon,¹⁶ tant de les generacions d'edat més avançada com entre els joves nouvinguts, una de les variables que apareixen com a més determinants és, de fet, la participació en contextos socials catalanòfons o, tal com ho expressen els entrevistats, la relació habitual amb els «catalans». En termes estructurals, podem traduir aquesta variable en la dimensió de distància i proximitat, o de *familiaritat* i *estranyament* respecte del «món dels catalans». Ja hem explicat, respecte a les generacions més velles de les persones vingudes a Catalunya d'altres llocs d'Espanya, que l'alteritat respecte dels «catalans» és força patent.

Així, la distància o proximitat envers els usos habituals de la llengua catalana, o la familiaritat o estranyesa que mostren les persones respecte d'aquesta llengua, s'expliquen en bona mesura a través del factor de proximitat o distància respecte del «món dels catalans». Com més habituals siguin les interaccions amb catalanòfons, més facilitat trobarem per utilitzar el català i més nivell de coneixement de la cultura catalana. Malgrat que es tracta de variables diferents, l'una i l'altra estan directament relacionades. Així, hem pogut constatar en l'estudi sobre les percepcions dels símbols nacionals que la llengua és un factor molt relacionat amb el coneixement dels referents de la cultura catalana.¹⁷

Així doncs, més enllà de la *barrera instrumental* de la llengua, cal constatar l'existència d'una *frontera simbòlica*, que separa alguns perfils de persones d'un marc més general que inclou la cultura catalana. Si bé la comprensió i l'ús de la llengua catalana estan força estesos, en diferents gradacions, i tendeixen a incrementar-se en les generacions més joves d'origen no catalanòfon, és més difícil que se superi aquesta frontera que separa les formes de consum cultural i els referents vinculats a la identitat cultural. Aquest distanciament cultural es produeix fins i tot en casos en què es manifesten actituds molt favorables a la llengua catalana, en els quals es dissocia la pràctica instrumental de la valoració simbòlica de la llengua.

diu Aracil (1982), el concepte de *bilingüisme* sembla resoldre per la via del compromís una situació que en realitat és de tensió, de competència desigual entre dues llengües, però és un mite en el qual els sociòlegs no ens podem refugiar. El bilingüisme predica que el català i el castellà són compatibles, d'una banda, i que no estan ni han estat mai al mateix nivell, de l'altra. Això és perfectament contradictori. Són complementaris, perquè no són iguals. El mite presenta com a indiscutible un bilingüisme estable i harmoniós, sense conflicte. Però, en realitat, el mite pretén extreure la tensió del conflicte, amagar-lo.

16. Grup d'Estudis de les Identitats (2008, 2009a).

17. Grup d'Estudis de les Identitats (2008).

4. LES CONDICIONS FUTURES PER FER DEL CATALÀ UNA EINA D'ARRELAMENT

Tenint en compte aquesta distribució dels espais lingüístics a la societat catalana, cal pensar que en el futur es poden produir canvis significatius en les pràctiques lingüístiques. És a dir, és possible que la dissociació entre relació instrumental (competència) i valor simbòlic de la llengua es resolgui vers un sentit o un altre. Cal preveure la possibilitat (el risc) d'un reforçament d'aquesta frontera simbòlica entre dues cultures, especialment en la mesura que quedin bloquejades les vies de mobilitat social i, en conseqüència, de coincidència geogràfica dels diferents perfils de parlants. Cal dir que, en l'anàlisi qualitativa, els discursos explícits manifesten majoritàriament actituds positives envers el català i el seu ús. Però també cal dir que els discursos entre els castellanòfons i els catalanòfons respecte a la situació lingüística a Catalunya són força diferents, i això pot condicionar en el futur la transformació de les pautes lingüístiques.

Efectivament, es constata una diferència clara entre els discursos de persones no catalanòfones entrevistades, en què les valoracions sobre la situació del català tendeixen a ser força positives. En el cas de les persones de més edat, que han viscut el franquisme, aquesta percepció positiva es concreta en el fet que els fills han esdevingut competents en català gràcies a l'escola i en el fet que per als nés el català és sovint la llengua primera. Aquesta visió contrasta amb el sentit que ha pres el discurs públic sobre la situació del català en els darrers anys, que manifesta un desencís força clar respecte de les expectatives que s'havien creat durant la transició a la democràcia.

La percepció dels resultats fins ara assolits per la política de normalització lingüística, així com la posició hostil que es desprèn de la política espanyola i de les polítiques públiques de l'Estat espanyol, han anat formant una actitud força pessimista respecte de la situació actual i futura del català i de la *prevalença* del castellà com a interllengua en les relacions socials a Catalunya. Trobem aquest tipus de discurs o *frame* en els discursos públics que alerten sobre el perill que representa la nova immigració per a la llengua catalana, en les diagnosi realitzades i fetes públiques per organismes oficials i de la societat civil (Institut d'Estudis Catalans, Observatori de la Llengua, Plataforma per la Llengua, etc.), a la premsa o en publicacions d'assaig. Des del canvi de segle, s'han publicat força obres que alerten de la debilitat del català i, fins i tot, s'ha obert un cert debat sobre la «mort» del català.¹⁸

18. Només cal recordar títols com la novel·la de Casajuana (2009) o assajos com els de Larreula (2002), en què es parla dels darrers parlants de català en algunes zones del País Valencià, o Baulenas (2004), en què volgué donar una nota d'optimisme *malgré lui*. Però altres autors, com Casanova (2003), han estat més lapidaris i han retratat la pèrdua de l'ús del català en molts racons del domini lingüístic.

El malestar dels catalanòfons respecte a la posició social de la llengua catalana és, doncs, força present i explícit, malgrat que no té gaire notorietat per a aquelles persones que, tal com hem explicat, no participen dels marcs de referència de la cultura catalana (i menys encara dels discursos vinculats a la política lingüística). En l'espai d'aquest article no podem estendre'ns en l'anàlisi d'aquest discurs públic sobre la situació del català, però sí que volem apuntar, perquè és important, la diferència entre unes percepcions i les altres respecte d'aquesta situació.

D'altra banda, no hem de donar per descomptat que les generacions més joves de catalanòfons comparteixin aquest mateix discurs pessimista, si tenim en compte que són les que han estat escolaritzades en català i que no han viscut un context de repressió. És en aquest sector que observem un nou perfil de discurs, més orientat a la reivindicació dels drets dels catalanoparlants i al compliment dels estàndards de protecció d'àmbit europeu, que no és incompatible amb el multilingüisme.

Per part dels joves no catalanòfons d'origen, es perceben posicions dispars, en funció, com hem dit, de la relació i les actituds respecte de la llengua i la cultura catalanes. Per a la majoria, el català forma part de les seves vides com un fet normalitzat. Però això no ha significat una substitució del castellà pel català, atès que el castellà és la llengua d'ús habitual en l'àmbit familiar i del carrer i que les pautes lingüístiques l'afavoreixen en moltes de les interaccions socials, com hem explicat. Per tant, tant per als uns com per als altres, entre els joves l'escenari de normalització del català és estrictament públic i no privat. Des d'aquesta perspectiva, probablement l'augment de la presència i l'ús del català es legitima millor des dels conceptes de *capacitació* (apoderament) i de *disponibilitat lingüística* (poder expressar-se en català) que no pas des del discurs d'identitat (ser catalanoparlant).

En aquest sentit, la progressiva institucionalització del català en els àmbits formals dependents de l'Administració catalana (no de l'Administració de l'Estat) és un dels factors que en el futur pot condicionar aquesta aproximació al català des de la perspectiva de la capacitació, com a nova dimensió de l'apoderament dels immigrants.

Efectivament, seria difícil d'entendre la progressió que han tingut les matriculacions als cursos de català realitzats pel Consorci per a la Normalització Lingüística¹⁹ en els darrers anys sense la legitimació que proporciona la seva institucionalització com a llengua de l'Administració i de molts àmbits

19. La majoria d'aquests alumnes tenen el castellà com a llengua primera. Això trenca el «mite» establert que identifica els hispanòfons amb una actitud refractària a l'aprenentatge del català.

formals. És clar que l'interès per aprendre català de les persones que s'han incorporat de nou a la societat catalana (independentment del fet que l'utilitzin en les seves pràctiques interpersonalment) es deu a la seva presència pública, més que no pas estrictament en l'àmbit privat.

Aquest procés de legitimació està vinculat, com diem, a una progressiva institucionalització de l'ús del català. El seu revers és, si tenim en compte els canvis demolingüístics de la societat (incorporació de més d'un milió de nous habitants al·loglots), la pèrdua de pes percentual del català en l'àmbit privat, tenint en compte el que ja hem explicat sobre la *normalització* del castellà en molts àmbits de relació social i la subordinació del català en funció de les pautes lingüístiques socialment establertes. Però aquesta institucionalització és probablement la que legitima el català com a llengua d'apoderament, en la mesura que la mateixa Administració exerceix un *efecte tractor* (com diuen en economia) en la progressiva demanda de serveis i productes en català, així com en l'exigència de la competència en aquesta llengua. Això és, sens dubte, un factor de legitimació important i, a la llarga, un factor de cohesió al voltant d'una llengua de referència en una societat multilingüe.

Tanmateix, aquest procés d'institucionalització del català com a llengua *legítima* d'ús formal es troba estructuralment qüestionat per la posició del català en el context institucional estatal. L'Estat, que és qui té finalment el poder per institucionalitzar com a legítima una llengua «nacional», ha optat tradicionalment per relegar l'ús del català exclusivament a les institucions catalanes. I només en els darrers anys ha anat incorporant el català en alguns usos (en els impresos d'Hisenda, per exemple). Però està molt lluny de normalitzar l'ús del català com a llengua pròpia de l'Administració de l'Estat a Catalunya. A diferència d'altres estats europeus plurilingües, l'Estat espanyol practica un monolingüisme difícil de trencar, malgrat el reconeixement constitucional de l'existència d'«altres llengües» i el mandat per a la seva protecció.²⁰

20. De fet, en la política espanyola existeix de sempre un discurs reticent a la institucionalització del català, que s'ha fet sentir especialment en els darrers anys, coincidint precisament amb el fet que aquesta institucionalització es fa més evident a mesura que passa el temps. Però aquest posicionament contrari al català, que té uns altaveus molt potents en la premsa i la televisió de Madrid, es fixa no pas en els usos lingüístics en l'àmbit més institucional, o més públic dels mitjans de comunicació, sinó en l'àmbit educatiu, on l'aprenentatge del català garanteix l'accés dels nous parlants a la plena competència lingüística i constitueix, per tant, un dels elements bàsics de cohesió social, garantint que tothom qui s'educa a Catalunya coneix en igualtat la llengua catalana. Aquesta deslegitimació des de la perspectiva espanyola contrasta amb l'actitud de la Unió Europea, que ha situat repetidament les polítiques lingüístiques catalanes com a exemple de bones pràctiques d'integració, de cohesió social i de multilingüisme, ja sigui en referència a les aules d'acollida, al programa de voluntariat lingüístic o a la proposta de Llei del cinema.

D'altra banda, hem de recordar que les polítiques d'acollida a Catalunya estan cada vegada més vinculades a la política lingüística. La política d'acollida és segurament l'element més important d'aquests anys en la política d'immigració de la Generalitat i els ajuntaments catalans. A corre-cuita ha calgut desenvolupar una política d'acollida que tot just comença a madurar i a tenir referents clars. Una de les novetats (que es consagra en la Llei d'acollida de les persones immigrades i de les retornades a Catalunya, de 7 de maig de 2010) és precisament la incorporació progressiva de la política lingüística en les polítiques d'acollida. Aquest fet situa la política lingüística en un terreny diferent d'on havia estat des dels inicis de la nova etapa democràtica a Catalunya, en què, sota el concepte de «normalització», es volien resoldre les mancances derivades de la repressió lingüística que va exercir el franquisme pel que fa al coneixement i l'ús del català.

El nou terreny on actua la política lingüística ha canviat radicalment en pocs anys, no tant perquè s'hagin assolit els resultats esperats en l'etapa anterior com pels canvis mateixos que s'han produït a la societat catalana. Efectivament, una part del malestar de què parlàvem en relació amb la posició dels catalanoparlants en l'escenari de la relació entre llengües a Catalunya és causat per aquesta percepció de manca de resultats de la política de normalització respecte dels que s'havien plantejat. El català no està, ni de bon tros, *normalitzat* en tots els àmbits de la societat. Només cal agafar algun d'aquests àmbits, com el de la justícia, el dels mitjans de comunicació o el món econòmic, per adonar-se de les dificultats per operar-hi en català.

Les urgències del moment semblen demanar un altre plantejament, que centri la política lingüística en l'aprenentatge i la capacitat lingüística. Tanmateix, una anàlisi més acurada de l'evolució històrica del català ens indica, com ja hem comentat, una progressiva legitimació del seu ús públic, de la mà d'una progressiva institucionalització que pot arribar a *encomanar-se* a altres àmbits públics (no pròpiament de l'Administració, com l'economia o la cultura). I encara més, una anàlisi de les trajectòries lingüístiques de les persones vingudes de fora de Catalunya ens indica que la llengua constitueix un factor d'apoderament, que acaba incidint en la cohesió social, ja que permet *traspasar barreres socials i fronteres culturals*, que, d'altra banda, només servirien per tancar els espais socials en si mateixos. El català esdevé per als nouvinguts una porta que cal traspasar, però, al capdavant, una porta d'accés clara cap a una integració més explícita i connotada socialment de manera positiva.

Això no obstant, no és clar que des de les polítiques públiques es pugui intervenir en l'àmbit privat dels usos lingüístics, malgrat les campanyes institucionals que s'hi esmercen. I per tant, és molt probable que les polítiques adre-

çades a l'aprenentatge del català i a la capacitació en aquesta llengua tinguin resultats aparentment invisibles per a la població catalana i per als mateixos governants. Només el temps i les generacions futures mostraran fins a quin punt aquestes polítiques serveixen per consolidar usos del català més enllà de la població que el té com a primera llengua. Algunes dades disponibles mostren que aquesta tendència existeix, però que està molt influïda encara per les pautes socials de comportament lingüístic que subordinen el català al castellà i per l'estricta àrea d'influència de l'Administració catalana i dels serveis i productes que arrossega.

En qualsevol cas, el discurs públic sobre la llengua difícilment podrà obviar en el futur la realitat multilingüe del país i la diversitat lingüística que se'n deriva. En aquest sentit, cal comptar amb la possibilitat que aquesta diversitat lingüística traspassi la frontera de l'àmbit privat i esdevingui un nou element de la política lingüística en l'àmbit públic, com succeeix en altres societats amb un component migratori important. De fet, ja existeixen pràctiques multilingües per part d'alguns serveis públics que s'adrecen a la població nouvinguda, i per tant, des d'una perspectiva de política social.

Bibliografia

- ARACIL, Lluís V. (1982). *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana.
- AUBARELL, G.; ROVIRA, M.; ARAGALL, X. (2006). *Noves idees per gestionar les migracions*. Barcelona: Institut Europeu de la Mediterrània: Mediterrània, p. 22.
- BAULENAS, Lluís-Anton (2004). *El català no morirà*. Barcelona: Edicions 62.
- BERGER, Peter L.; LUCKMANN, Thomas (1996). *La construcció social de la realitat*. Barcelona: Herder.
- BOHIGAS, Oriol (1989). *Combat d'incerteses*. Barcelona: Edicions 62.
- BOURDIEU, Pierre (1980). *Le sens pratique*. París: Les Éditions de Minuit.
- CASAJUANA, Carles (2009). *L'últim home que parlava català*. Barcelona: Planeta.
- CASANOVA, Eugeni (2003). *Viatge a les entranyes de la llengua*. Lleida: Pagès.
- Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003*. Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència. Secretaria de Política Lingüística: Institut de Sociolingüística Catalana.
- GALLOFRÉ, Maria Josepa (1991). *L'edició catalana i la censura franquista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GRUP D'ESTUDIS DE LES IDENTITATS (2007). *Les representacions simbòliques de la identitat nacional*. Centre d'Estudis de Temes Contemporanis.
- GRUP D'ESTUDIS DE LES IDENTITATS (2008). *Els referents simbòlics nacionals com a eines d'arrelament: El cas dels joves nouvinguts*. Secretaria per a la Immigració.
- (2009a). *Memòria de la llengua: Una aproximació a la integració lingüística dels immigrants dels anys 50-70*. Treball inèdit finançat per la Fundació Caixa Laietana.
- (2009b). «Memòria de la immigració, memòria de la llengua». Ponència presentada en el V Congrés Català de Sociologia [en línia]. <<http://www.identitats.org/comunicacions>>
- LARREULA, Enric (2002). *Dolor de llengua*. València; Barcelona: Eliseu Climent: Edicions 3 i 4.
- PUEYO, Miquel (1996). *Tres escoles per als catalans*. Lleida: Pagès.
- ROVIRA, Marta (2008). «La llengua com a variable d'identitat». *Llengua i Ús*, núm. 42, p. 72-78.
- STRUBELL, Miquel (1981). *Llengua i població a Catalunya*. Barcelona: La Magrana.
- TERMES, Josep (1999). *Les arrels populars del catalanisme*. Barcelona: Empúries.
- VILA, Francesc Xavier (2004). «Hora de fer balanç? Elements per valorar les polítiques lingüístiques a Catalunya en el període constitucional». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 41, p. 243-286.
- WEIL, Simone (1996). *Echar raíces*. Madrid: Trotta.